

bogatoj evropskoj povijesti, uzima u obzir sve bitne sastojke kvaliteta života u prošlom životu te ispisuje veleljepnu fresku o životu u najmanje dva i po milenija života ovog drevnog kontinenta.

Ugledni historičar prodire u šire okvire dugotrajnih, dubljih i slojevitih historijskih mijena, ukazuje na bogatstvo razlika, ali i snagu jedinstva koje se prepoznaje kroz evropsku uniju kao integrativni faktor budućnosti starog kontinenta. Ovakvim pristupom, koji je svojstven čitavoj školi mišljenja poznatom pod nazivom "Analisti" Jacques Le Goff prikazuje svijet u njegovom bogatstvu različitosti, ogromnoj intelektualnoj kreativnosti, ali i kroz brojne čovjekove nedaće, nejednakosti i protivrječnosti.

Esej "Stara i naša Europa" Jacquesa Le Goffa ukazuje na stalnu želju da se historija i povijest prepoznaje, identificira i tumači kroz kompleksnosti i različitosti, sve s ciljem da se u tome vide putovi iz začaranog kruga nedoumica, problema viševjekovne prošlosti. Sigurno da i ova knjiga može biti od pomoći da se prošlo ali i naše vrijeme sagleda na drukčiji i temeljniji način. ■

Salih Jalimam

M. C. Андерсон: *Европа у осамнаестом веку 1713-1789*. Београд : Clio, 2003, str. 611.

Beogradski izdavač *Clio* se tokom posljednjih nekoliko godina istakao vrlo uspješnim izdanjima istorijskih djela. Karakteristično je da su najčešće u pitanju prevodi nekih ključnih istoriografskih dostignuća iz druge polovine XX vijeka. Na tragu takve intencije je i prevod knjige *Europe in the Eighteenth Century*, poznatog engleskog istoričara Matthewa Andersona.

Европа у осамнаестом веку 1713-1789 je, faktički, prevod posljednjeg (četvrtog) izdanja Andersonovog klasika, koga je *Pearson Education Limited* objavio 2000. godine. Što se samog izdavača tiče, odnosno prevodioca, posao je obavljen vrlo korektno. Prevodioci Sonja Dekanić, Branislava Radević-Stojiljković i Dejan Stojiljković su izdanje obogatili lako čitljivim tekstom, koji, međutim, nijednog trenutka ne upada u zamke amaterskog pristupa profesionalno demonstriranoj materiji. Ipak, u obilju istorijskih i geografskih podataka, a i evropskih jezika, ponekad se mogu potkrasti sitne greške. Tako npr. ne stoji (str. 270) da je na poziciji šefa austrij-

ske diplomatije 1792. godine Kaunitz zamijenio Thuguta, nego je bilo obrnuto, odnosno dansko ostrvo na kome se nalazi Kopenhagen nije Zeland (str. 284) nego Sjeland i sl. Vrlo su rijetke štamparske greške. Doduše, ponekad mogu odvesti u pogrešnom smjeru, jer npr. London krajem XVIII vijeka nije imao 90.000 nego 900.000 stanovnika.

Posljednje izdanje knjige profesora ekonomije i istorije sa Univerziteta u Londonu je nadograđeno novijim historiografskim dostignućima, iz osamdesetih i devedesetih godina XX vijeka, što ga čini izuzetno savremenim i u svakom slučaju konkurentnim u današnjim uslovima ekstremno pojačane historiografske produkcije.

Jedina izvjesna anahronost se odnosi na problem periodizacije, što se, opet, vrlo često tretira kao pitanje ukusa, a ne naučne zasnovanosti. Naime, Anderson preferira klasičnu strukturu u kojoj se XVIII vijek posmatra kao tzv. "kratki XVIII vijek" – od Utrehtskog mira 1713. godine, kojim je završen Rat za špansko naslijeđe do 1789. godine, odnosno izbijanje revolucije u Francuskoj. U uvodu je autor pokušao objasniti zašto je npr. period 1680-1713 toliko drugačiji od onoga što je slijedilo, ali čini se da to nije baš naročito uvjerljivo. U posljednje vrijeme mnogi historičari s pravom sve više ističu Sedmogodišnji rat (1756-1763) kao veliku prijelomnicu XVIII vijeka, odnosno smatraju da vrijeme nakon 1763. posjeduje značajne specifičnosti u odnosu na ranije razdoblje. Ovo je pogotovo ubjedljivo prikazano u djelima Horsta Möllera ("Fürstenstaat oder Bürgernation? Deutschland 1763-1815", Berlin 1998) i Pierrea Chaunua ("La Civilisation de l'Europe classique", Paris 1966). U svakom slučaju sa teorijama o "kratkom XVIII vijeku", paralelno egzistiraju i teorije o "dugom XVIII vijeku" - 1688-1815 (od revolucije u Engleskoj, odnosno početka Falačkog rata iste godine, do Napoleonovog poraza na Vaterlou i stvaranja Svete alijanse), kao što je uostalom slučaj i sa XIX, odnosno XX vijekom.

Djelo je podijeljeno na 16 formalno ravnopravnih poglavlja, koja bi se, uz malo slobode, mogla grupisati u tri cjeline. U prvoj (poglavlja 2-7), Anderson razmatra neke opšte postavke evropske istorije XVIII vijeka, odnosno primarne struje u socijalnom i ekonomskom razvoju. U drugoj cjelini (poglavlja 8-11) autor daje u neku ruku uobičajen prikaz ključnih tačaka političkog razvoja (većine) tadašnjih evropskih država. Najzad, u trećoj cjelini (poglavlja 12-15), ponovo su istaknuta određena opšta mjesta koja su tokom XVIII vijeka bila pod žestokim pritiskom nezaustavljivih promjena – obrazovanje i religija, između ostalog. Prvo poglavlje je posvećeno razmatranju izvora - ne u smislu njihovog navođenja, nego u kontekstu opisa njihove prirode i kvantiteta. Posljednje 16. poglavlje, pod naslovom "Dolazak revolucije" prikazuje politički razvoj u Evropi tokom osamdesetih godina XVIII vijeka, te primarne uzroke revolucije u Francuskoj, kao i jedinstvo tog političkog fenomena sa sličnim pokretima u Evropi, odnosno njegov ekskluzivitet.

Objektivno, prva cjelina je po svojim dometima najvredniji dio knjige. Anderson na maestralan način predočava društvenu i privrednu sliku Evrope XVIII vijeka, odnosno, što je još i važnije – dramatično mijenjanje te slike tokom stoljeća. Vrlo je plastično prikazana kompleksna slojevitost socijalne strukture tadašnje Evrope, odnosno njenih u mnogočemu različitih cjelina, što predstavlja izuzetan kvalitativni odmak u odnosu na nekad tako karakteristično crno-bijelo opisivanje evropske društvene stvarnosti tog vremena. Ipak, ponekad je deskripcija ilustrativnih pojava isuviše naglašena u odnosu na opis samih mehanizama koji su takve pojave implicirali. Djelo je prepuno sjajnih sentenci poput one po kojoj se cjelokupna eksplozivnost pruskog razvoja u XVIII vijeku i sve beneficije koje su iz toga proizlazile trebaju ipak posmatrati i u svjetlu činjenice da su za opis života stanovništva Pruske u tom razdoblju mnogo karakterističniji bili pojmovi obaveza i služba, nego sloboda i sreća.

Druga cjelina, gdje je u prvom planu politička istorija, na neki način je suvišna, jer prva i treća čine savršeno zaokruženu i harmoničnu zajednicu. Tu se prevashodno postavlja pitanje samog prostora, jer je svakako evropski politički razvoj nemoguće adekvatno prikazati na svega stotinjak stranica. Sve ovo ne može umanjiti izuzetan globalni kvalitet engleskog erudite, jer, npr. teško da se na drugom mjestu može naći bolji opis mehanizama koji su pokrenuli, vodili i završili Sedmogodišnji rat. Značajno je napomenuti da Anderson u svom pristupu za razliku od nekih drugih engleskih historičara nije opterećen "anglocentrizmom", odnosno prikaz evropskih država i regija je izveden prilično ravnomjerno. Naravno, izvjesna hijerarhija bazirana na influencama političke, kulturne i druge prirode ipak postoji, tako da su npr. balkanske ili skandinavske regije u sjenci Francuske ili Engleske. Takođe, postoje i neki detalji koji su prikazani konfuzno, pa tako čitalac ne može spoznati zašto stanovništvo Austrijske Nizozemske nije prihvatilo reforme Jozefa II, iako su one, objektivno, išle u prilog, u najmanju ruku, većine i sl.

Pohvale je vrijedan i sklad koji je Anderson postigao između osvjetljavanja glavnih struja i alternativnih fenomena. Tako se opis promjena u ključnim religijskim sistemima fino prepliće sa epizodama o masonima, rozenkrojcerima i drugim prisutnim i značajnim udruženjima tog vremena, bez imalo pretjerivanja sklonog ka jeftinom senzacionalizmu, nažalost, danas dosta čestom. Autor jednostavno pokušava što vjernije dočarati izvanrednu raznovrsnost epohe u kojoj su paralelno egzistirali Volterov racionalni duh i činjenica da su se još 1774. godine u Versaju okupljale hiljade bolesnih ljudi u nadi da će ih dodirnuti navodno iscjeliteljska ruka kralja Luja XVI.

Jedan od najvećih kvaliteta knjige je konstantno uspješno prikazivanje veza između procesa razvijenih ili započetih u XVIII vijeku sa onim što je slijedilo u XIX,

pa i u prvoj polovini XX vijeka. Anderson je vrlo precizno opisao kulturni uspon Njemačke u posljednjim decenijama XVIII vijeka, što je bila veza sa njenim kasnijim političkim usponom i preuzimanjem kontinentalnog vođstva od Francuske.

Opširna i poticajna bibliografija, nekoliko preglednih (političkih) karata i precizna hronologija efikasno zaokružuju ovo izdanje.

Djelo Matthewa Andersona je ogroman doprinos savremenoj spoznaji XVIII vijeka, vremena, čije proučavanje u aktuelnoj historiografiji, čini se, sve više dobija na značaju. Njegovo prisustvo na našim prostorima može djelovati samo stimulatивно u smislu dodatnog buđenja interesovanja za opštu evropsku istoriju i XVI-II vijek, kategorije koje su ranije tako često bile neshvatljivo zanemarene. Nakon čitanja ove knjige ostaje samo žal što se sa takvim djelima naša publika nije susretala znatno ranije. ■

Boro Bronza

С. А. Романенко: Югославия, Россия, и «славянская идея». Вторая половина XIX и начало XXI века. Москва 2002, стр. 623.

Ova je monografija posvećena historiji uzajamnih odnosa Ruskoga carstva, SSSR i Ruske Federacije s nacionalnim pokretima i nezavisnim državama Južnih Slavena. Mada se o tome puno pisalo, mnogi problemi u vezi s tim ostali su do danas nepoznati ne samo običnom čitatelju nego i stručnjacima. Romanjenko ove odnose promatra kroz nekoliko etapa: 1878-1903; 1903-1918; 1918-1941; 1941-1945; 1945-1948; 1948-1956; 1956-1991. i posljednji period od 1991. do danas. Sam autor ističe da mu namjera nije bila napisati sveobuhvatnu historiju odnosa svakog južnoslavenskog naroda i Rusije, nego samo istaknuti najvažnije probleme u tim odnosima. Dosadašnje analize rusko-južnoslavenskih odnosa često su se svodile na odnose Rusije sa Srbijom i Crnom Gorom, ali se ti odnosi nisu svodili samo na te "bratske veze", nego su postojali i rusko-hrvatski, rusko-slovenački i rusko-makedonski odnosi.

Romanjenko istražuje odnose različitih varijanti nadnacionalnih koncepcija – jugoslavizma, austroslavizma, panslavizma – i uskoga etničkoga nacionalizma kod svakoga slavenskoga naroda. To je osnovno pitanje koje on prati kroz različite historijske etape od konca 19. do početka 21. stoljeća. On ističe da postoji nekoliko varijanti (tipova) slavenske ideje: istočnoevropski – panslavizam (ruski, ukajinski, bjeloruski); balkanski – jugoslavizam (jugoistok Evrope – bugarski, srpski, crnogorski, djelomično